

Tysiąc lat kultury średniowiecza

Wstęp do epoki

Nazwa średniowiecze

Średniowiecze – nazwa pochodzi od łacińskiego terminu *medium aevum* ('wieki średnie') – czas pośredni między antykiem a renesansem.

Nazwa powstała w czasach renesansu. Włoscy humaniści uważali bowiem, że epoka pomiędzy podziwianym przez nich antykiem a jego odrodzeniem w renesansowej Italii była okresem pośrednim, przejściowym, czasem upadku kultury i triumfu barbarzyństwa.

W późniejszych epokach doceniono wysoki poziom kultury średniowiecznej.

Początek średniowiecza

476 r. n.e.

upadek Cesarstwa Zachodniorzymskiego

Germanie zmusili cesarza Rzymu do abdykacji. Tym samym upadło cesarstwo rzymskie i skończyła się dominacja kultury antycznej w Europie.

Początek średniowiecza w Polsce

966 r.

**Przyjęcie chrztu
przez Mieszka I
za pośrednictwem
czeskim.**

Polska związała się z chrześcijaństwem łacińskim, w przeciwieństwie do większości ludów słowiańskich, uznających zwierzchność patriarchy Konstantynopola.

Jan Matejko, *Zaprowadzenie chrześcijaństwa*

Muzeum Narodowe w Warszawie/Piotr Łęgiert

Koniec średniowiecza: wynalezienie druku, upadek Bizancjum (zdobycie przez Turków Konstantynopola), odkrycie Ameryki przez Kolumba

1440 r. – Jan Gutenberg rozpoczął składanie tekstu do druku z pojedynczych liter. Powstały setki drukarni, co spowodowało upowszechnienie słowa pisanego, zmniejszenie analfabetyzmu, rozwój prasy i ułatwiło propagowanie idei reformatorskich. Duchowieństwo straciło na znaczeniu jako najlepiej wykształcona grupa społeczna.

1453 r. – Turcy zajęli Konstantynopol. Upadło cesarstwo bizantyjskie – ważny ośrodek kultury chrześcijańskiej, a próby ominięcia imperium osmańskiego w podróżach handlowych stały się bodźcem dla odkryć geograficznych.

1492 r. – trzy statki pod wodzą **Krzysztofa Kolumba** dotarły do wyspy San Salvador w archipelagu Bahama. Rozpoczęła się era odkryć geograficznych, które miały ogromny wpływ na rozwój handlu i zmusiły ludzi do weryfikacji światopoglądu na temat kształtu i obrazu świata.

Chronologia średniowiecza

- **Wczesne Średniowiecze (V-X w.)**

Jest to okres pograniczny. W sztuce łączono tradycje sztuki rzymskiej ze sztuką plemion germańskich oraz ze sztuką Wschodu – Bizancjum. Główną rolę odgrywało piśmiennictwo łacińskie. Kształtowały się idee, tematy i motywy, które były wykorzystywane w późniejszych etapach rozwoju epoki.

- **Dojrzałe Średniowiecze (XI-XII w.)**

W sztuce dominuje styl romański. W literaturze zaczyna się kształtować, obok piśmiennictwa łacińskiego, również twórczość w językach narodowych. (to zjawisko potrwa aż do końca XV wieku).

- **Schyłkowe Średniowiecze - jesień Średniowiecza (XIV-XV w.)**

W sztuce dominuje styl gotycki. Pojawiają się pierwsze zwiastuny kolejnej epoki.

Hierarchia społeczeństwa feudalnego

Uniwersalizm średniowiecza

– jedność kultury europejskiej w okresie średniowiecza pod kościelną władzą papieża i świecką władzą cesarza niemieckiego.

W całej Europie obowiązywała jedna wiara – **chrześcijaństwo**, uznające papieża za zwierzchnika.

W całej chrześcijańskiej Europie warstwy wykształcone posługiwały się tym samym językiem – **łacina**.

Uniwersalizm średniowieczny

We wszystkich państwach obowiązywał **feudalizm**, czyli ustrój społeczno-polityczny oparty na hierarchicznej zależności jednostek pomiędzy sobą.

Niezależnie od miejsca (np. zarówno w Portugalii, jak i w Polsce) artyści tworzyli w jednolitym stylu artystycznym – początkowo **romańskim**, a potem – **gotyckim**.

Rola łaciny w średniowiecznej Europie

Kultura, nauka, sztuka, a także filozofia w Średniowieczu były takie same w całej Europie. Wpływała na to jednolitość językowa (łacina), a także religijna (chrześcijaństwo). Łacina pozostała przez długi okres jedynym językiem, w którym tworzone dzieła literackie czy naukowe. Języki narodowe jako narzędzie tworzenia pojawiły się dopiero w schyłkowym średniowieczu. By uczestniczyć w średniowiecznym życiu kulturalnym i naukowym, należało łacinę znać. Z początku uważano, iż języki narodowe nie są na tyle doskonałe i precyzyjne, by oddać wszystkie emocje i stany i by służyć do naukowych dysput.

Teocentryzm

Download from
Dreamstime.com

This watermarked copy image is for previewing purposes only.

6551432

Tomas Valenta, Bm Association | Dreamstime.com

- ▶ Nazwa tego nurtu w filozofii pochodzi od greckiego (*theos*) – Bóg i od łacińskiego *centrum* – środek.
- ▶ Światopogląd człowieka średniowiecza będący wyrazem przekonania, że **Bóg** jest przyczyną, ośrodkiem i ostatecznym celem wszystkiego, co istnieje. W tej perspektywie powinny być rozpatrywane zagadnienia dotyczące sensu istnienia, dziejów i przeznaczenia człowieka. Wokół Boga koncentrują się wszelkie myśli, działania, pragnienia człowieka.

Rola Kościoła w średniowiecznej Europie

Cystersi – modlitwa i praca w polu, miniatura średniowieczna

- ▶ Duchowni – jedyna warstwa wykształcona
- ▶ Tworzenie nowych państw
- ▶ Rozwój kultury – przepisywanie ksiąg z zakonach – benedyktyńska – żmudna praca
- ▶ Szerzenie chrześcijaństwa – ewangelizacja i krucjaty (wyprawy krzyżowe);
- ▶ Rozwój szkolnictwa i uniwersytetów;
- ▶ Pomoc chorym i ubogim;
- ▶ Klasztory – główne centra kultury średniowiecza

Szkoły w średniowieczu

Szkolnictwo w średniowiecznej Europie

Szkolnictwo w średniowieczu było domeną duchowieństwa. Nie istniały szkoły świeckie, a jedynie przyklasztorne lub przykościelne. Na uniwersytetach najbardziej prestiżowym kierunkiem była teologia.

Szkoły w średniowieczu

Uniwersytety w średniowieczu

Słowo **uniwersytet** (łac. *universitas* 'powszechność') początkowo oznaczało korporację nauczycieli i studentów. Później dopiero zaczęło oznaczać samą uczelnię.

Najstarsze uniwersytety w Europie:

- Uniwersytet Boloński (1088 r.)
- Uniwersytet Oksfordzki (1096 r.)
- Uniwersytet Paryski (1158 r.)

Pierwszym uniwersytetem w Polsce była Akademia Krakowska, powstała z inicjatywy Kazimierza Wielkiego w 1363 r.

Szkoły w średniowieczu

Siedem sztuk wyzwolonych

Sztuki wyzwolone stanowiły podstawę edukacji średniowiecznej. Uzyskanie tytułu magistra siedmiu sztuk wyzwolonych stanowiło podstawę do podjęcia studiów uniwersyteckich. Nazwa *sztuki wyzwolone* oznacza, że wymagają one wysiłku intelektualnego, a nie pracy mięśni, a zatem są „godne wolnego człowieka”.

Edukacja dzieliła się na dwa etapy:

Stopień niższy
trivium ('trójdroże')
obejmował:

- gramatykę,
- retorykę,
- dialektykę.

Stopień wyższy
quadrivium ('czterodroże')
obejmował:

- arytmetykę,
- geometrię,
- astronomię,
- muzykę.

Cechy literatury średniowiecznej

- **DWUJĘZYCZNOŚĆ** (łacina i języki narodowe)
- **DYDAKTYZM** (wychowywanie, budowanie ładu moralnego, potępienie zła i pokazywanie ideałów dobrego postępowania)
- **ALEGORYCZNOŚĆ** (rzeczy widzialne traktowano jako znaki tego, co niewidzialne. Cały świat uważano za Bożą księgę, napisaną przez Stwórcę w jakimś tajemniczym alfabecie, wymagającym odczytania go. Pewne przedmioty, zwierzęta czy kolory miały konkretne znaczenia alegoryczne, raczej stałe, zakorzenione w kulturze)
- **ANONIMOWOŚĆ** (artyści nie podpisywali prac, bo tworzyli dla Boga, a nie żeby być chwalonymi przez ludzi)

Portret małżeństwa Arnolfinich
Jan van Eyck
przykład alegorii w sztuce średniowiecza

Alegoryczność sztuki średniowiecza

- *Ceremonia składania przysięgi małżeńskiej*
- *Postaci stoją we wnętrzu mieszkania*
- *Oświetlenie- światło pada przez okno z lewej strony*
- *Bogato fałdowana suknia*
- *Po prawej znajduje się łożo z baldachimem*
- *Na ścianie z tyłu charakterystyczne wypukłe lustro, w którym można znaleźć świadków zaślubin*
- *Owo wypukłe zwierciadło jest środkiem artystycznym, dzięki któremu przestrzeń obrazu została rozciągnięta, jest nośnikiem dodatkowych informacji*

SYMBOLIKA PRZEDMIOTÓW

- *Owoce leżące na stole i parapecie okna symbolizują czystość i niewinność, jaka istniała w raju przed grzechem pierworodnym*
- *Pies- wierność małżeńska*
- *Świeca jest zapalona, mimo iż w środku pokoju jest widno. To dlatego, że płomień świecy nie spełnia tutaj funkcji praktycznej, ale jest symbolem obecności Chrystusa.*
- *W tle pokoju widać dwie drewniane figurki świętej Katarzyny, patronki dziewic i św. Małgorzaty, jednej z Czternastu Świętych Wspomożycieli, mającej chronić od bólów porodowych (dama jest pomiędzy tymi figurkami – tj. przechodzi od dziewictwa do stanu matki).*
- *Różaniec z bursztynów – wstrzemięźliwość, czystość.*
- *Miotłka – czystość.*
- *Lustro – symbol czystości.*
- *Czerwone łożo – symbol aktu miłości i zjednoczenia się małżonków.*

Wzorce średniowiecza

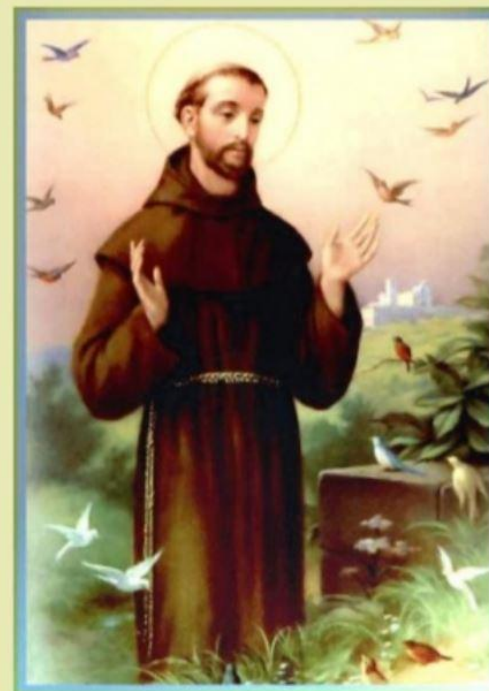
KRÓL

RYCERZ

ŚWIĘTY

*WZORCE PARENETYCZNE – wzorce dobrego postępowania

Pareneza

LITERATURA PARENETYCZNA

SlidePl

- (z gr. parenesis - zachęta, nakłanianie do czegoś) literatura kształtująca i propagująca wzory postępowania związane z odgrywaniem określonych ról społecznych. Literatura ta przedstawiała idealne wizerunki nosiciela jakiejś roli. Do wzorców parenetycznych możemy zaliczyć wzorzec idealnego rycerza, świętego czy władcy.

Teatr średniowieczny

Dramat liturgiczny — inscenizacja fragmentów Biblii, osadzona w obrzędku liturgicznym Kościoła. Dramaty liturgiczne odprawiano w kościołach, były one ściśle podporządkowane obrzędowi religijnemu.

Misterium — gatunek średniowiecznego dramatu o tematyce religijnej. Najczęściej można było je oglądać na placach przykościelnych bądź cmentarzach. Często rozciągało się w kilkudniowe cykle przedstawień. Ważną cechą misterii było dostosowanie treści biblijnych do ówczesnej rzeczywistości, swoiste uwspółcześnienie historii zbawienia.

Moralitet — u dramatyzowana przypowieść na temat ludzkiego życia, zawierająca jasne przesłanie dydaktyczne. Jej bohaterem był *everyman* — człowiek-każdy, który był stawiany wobec pokus, które na niego czyhają i miał dokonać słusznego wyboru. Bohatera nękały upersonifikowane wartości (np. Dobro, Zło, Pycha, Występek).

Księga średniowieczna

Pełne przepychu ilustracje zamieszczone w ręcznie pisanych egzemplarzach Pisma Świętego odzwierciedlają nie tylko poświęcenie bogobojnego mnicha, który je tworzył, lecz również pychę możnowładcy, który zamawiając je, pragnął poszczycić się swym bogactwem

Księga średniowiecza

Biblia Królowej Zofii

Romanizm i gotyk – style w średniowiecznej architekturze

Architektura romańska
w Polsce

Style architektury średniowiecza

Styl romański	Styl gotycki
nazwa od łac. <i>romanus</i> – rzymski (styl rozwijał się na terenach dawnego Cesarstwa Rzymskiego; wykształcił się ze sztuki późnego antyku wzbogaconej o elementy bizantyjskie)	nazwa mająca pierwotnie negatywny wydźwięk i wskazująca na odejście do klasycznego piękna (gotycki – typowy dla barbarzyńskiego plemienia Gotów)
głównie architektura sakralna (kościół, klasztor), ale też budowle o charakterze obronnym (zamki warowne)	oprócz kościołów i zamków wiele budowli świeckich (ratusze, kamienice, sukienice itp.)
materiał: głównie ciosany kamień	materiał: głównie czerwona cegła
prosta bryła – zwykle na planie kwadratu lub koła (rotunda), wzbogacona o masywne wieże i przybudówki	skomplikowana bryła kościoła – często na planie krzyża, składająca się z wielu naw o równej wysokości, liczne wieże
monumentalność, grube mury	wysokość, strzelistość (znak dążenia do Boga), cienkie mury z różnego rodzaju wzmocnieniami (pilastry, podpory)
małe okienka służące jako otwory strzelnicze (budynki ciemne)	duże, wysokie okna ozdobione witrażami (budynki pełne światła symbolizującego obecność Bożą)
łuki, sklepienia krzyżowe lub kolebkowe	skomplikowane sklepienia o łuku ostrym (np. krzyżowo-żebrowe)
surowość, niewiele elementów o charakterze dekoracyjnym (bogato dekorowano jedynie portale, czyli obramowania otworów wejściowych)	wiele elementów dekoracyjnych (ołtarze, freski, płaskorzeźby, witraże, rozety nad portalem)

Filozofowie średniowiecza

Święty Augustyn

Święty Tomasz z Akwinu

Święty Franciszek z Asyżu

Karnawał w średniowieczu

Karnawał – świat na opak

Sposobem na rozładowanie lęku przed śmiercią i odreagowanie restrykcyjności nauki kościelnej był w średniowieczu **karnawał**, czyli okres pomiędzy świętem Trzech Króli a Środą Popielcową. Jednak największe szaleństwa miały miejsce podczas **Święta Głupców**.

Odprawiano wówczas parodie mszy świętej. Kaznodzieja naśladował odgłosy zwierząt i wznosił toasty podczas „kazania”. Najmłodszy kleryk przebierał się za papieża, mieszczanie za szlachtę, mężczyźni za kobiety itp. Przez miasta przechodziły orszaki, których uczestnicy siedzieli na osiołkach twarzami do ogonów. Kończyły się one na cmentarzach, gdzie obficie ucztowano.

Pieter Bruegel, *Walka karnawału z postem*

Wynalazki średniowieczne

Średniowiecze zwykło się uważać za czasy zacofania i upadku kultury. Tymczasem była to epoka wynalazków. Najważniejsze spośród nich to:

- młyn wodny i wiatrak,
- taczka,
- kołowrotek,
- okulary,
- zegar mechaniczny,
- pług,
- kompas,
- papier,
- lupa.

Shutterstock

Getty Images/Zoom

Archivum More/Getty